

ФІЛІАЦІЯ ЗНАЧЕНЬ ЯК ЗАСІБ РОЗШИРЕННЯ ЛЕКСИКОНУ НОВОЛАТИНСЬКОЇ МОВИ У ПРАЦЯХ М.ЛУЧКАЯ

Барбіл О.В., Шепя Н.С.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Серед мовознавців поширеним є погляд, за яким кількість лексичних неологізмів на кожному етапі функціонування мови мусить бути більшою, ніж кількість її архаїзмів. Якщо сума негативних змін у лексиці більша за суму процесів позитивних, то це є показником занепадання чи відмирання мови. По суті це пережила й класична латинська мова, яку витіснили з ужитку нові романські та інші мови Європи після VII ст.

Звичайно, латинська мова, передусім літературна її форма, не може служити еталоном мертвої мови. Вона не зразу зійшла зі сцени. У цілому ряді європейських регіонів, у тому числі й на Закарпатті, їй ще довго, майже до XX ст. в таких сферах, як освіта, наука, медицина, право, релігія, належав пріоритет.

Постановка проблеми та її визначення. Значну частину культурної спадщини Закарпаття кінця XVII –першої половини XIX ст. становлять латиномовні праці історичного спрямування, зокрема шеститомна «Історія карпатських русинів» М.Лучкая. Це дослідження допомагає краще зрозуміти історію карпатського регіону взагалі і Закарпаття зокрема, проливає світло на історію всього українського народу.

Актуальність статті зумовлена тим, що роботу виконано латинською мовою, бо це забезпечувало авторові те, що його твір стане доступним для всіх науковців Австрійської імперії. Пізня латинь, якою написано працю, в значній мірі відрізняється від латинської мови класичного періоду. Передусім ця відмінність стосується побутової лексики, а також слів тих функціональних груп, які відображають суспільне життя XVIII-XIX століть.

Мета цієї статті – дослідити один із засобів розширення лексикону пізньої або ново латинської мови.

Завдання дослідження – показати семантичні неологізми латинської мови.

Матеріалом дослідження є праця «Historia Carpatho-Ruthenorum,» яку латинською мовою написав закарпатський священник, історик, мовознавець Михайло Лучкай у 1843 році.

Позитивні зміни лексичного складу латинської літературної мови, вживаної закарпатськими культурними діячами XVIII-XIX століть, відбувалися переважно шляхом запозичень із навколишніх мов або завдяки творенню нових слів на базі наявних за відомими моделями латинської мови. Значно важче виявити семантичні неологізми, адже вони є імпліцитними одиницями, новизна яких не має свого зовнішнього плану вираження.

Найбільші труднощі із процедурою виділення фактів філіації значень у мертвої мові зумовлює те, що мовознавство дотепер не виробило чітких критеріїв сегментації значень та їх різних відтінків на шляху від полісемії до омонімії таких лексем. Тому в цій статті під термін філіація значень підводимо і звичайні випадки розширення значень лексеми, і випадки відокремлення нових значень та перетворення їх у самостійні лексичні одиниці мови.

Специфічну проблему на шляху до встановлення реальних фактів філіації значення становлять тексти, створені полілінгвами. Наш випадок також належить до таких. Адже М.Лучкай, як і більшість закарпатських латиномовних авторів XVIII-XIX століть, окрім рідної закарпатської говірки української мови, добре володів і угорською та німецькою мовами, а з мертвих – ще й старослов'янською. Саме тому при виявленні «нових» значень у створюваному ним тексті часом неможливо довести, чи це нововиявлене нами значення лексеми ікс є фактом латинської мови XIX ст., чи, може, це єнне значення даної лексеми є лише результатом Лучкаєвої інтерференції з його рідної української або з якоїсь іншої мови, якою він не лише

розмовляв, але й думав. Можливо, частина подібних випадків є тільки фактами Лучкаєвого індивідуального стилю, а отже, їх доцільніше було б кваліфікувати як семантичне калькування.

Питома вага традиційних лексем нової латині, семантична структура яких відмінна від їх же структури в латині класичного періоду, досить висока. В усякому разі, у працях М.Лучкая такі лексеми обчислюються не десятками, а сотнями. Зіставлення Лучкаєвої лексики з лексикою найповнішого з відомих нам словників класичної латині (Латинско-русский словарь» Й.Х.Дворецького, який містить 50 тисяч вокабул), показує, що в добрій тисячі слів, уживаних Лучкаєм, присутні й сотні таких значень, яких словник Дворецького не фіксує. Наприклад, *alvarium* [3,с.62] у класичній латині – «вулик», а в Лучкая – «пасіка» [4, с.189], *nodus* [3, с.674] у класичній латині «вузол», а в Лучкая – «гудзик» [4, с.171], *vestis* [3,с.1072], у класичній латині – «одяг», а в Лучкая – «жіноче плаття» [4,с.198] т.п.

Звичайно, не всі виявлені нами нові значення є результатом мовної творчості М.Лучкая чи його ровесників. Високий відсоток цих семантичних неологізмів відомі вже середньовічній латині. Так, приміром, потужний пласт слів, пов'язаних із християнською релігією, зокрема назви християнського ритуалу, обрядів, посад, свят і т. ін., яких класична латинь не знала і не могла знати, утвердилися в латині протягом середньовіччя, коли вона вже була мертвою.

Другий, не менше помітний, пласт серед традиційних лексем із новими значеннями становлять слова, семантика яких зазнала змін у зв'язку з розвитком виробництва, зокрема нових суспільно-політичних відносин, уже в новіші часи, а точніше – протягом кількох останніх століть, коли латиномовні автори в пошуках назв для нових видів рослин, механізмів, посад, повинностей, податків та інших інновацій феодалізму й капіталізму вдавалися до розширення значень існуючих уже латинських лексем. Так лексема *servitus* [3,с.924] у класичній латині «рабство», а в Лучкая «кріпацтво» [4, 115], *subditus* [3, 962] у класичній латині «підлеглий», а в Лучкая – «кріпак» [4,с.213], *typus* [3,с.1041] (грецизм) у класичній латині – «ліпне зображення», а в Лучкая – «друк» [4,с.233].

Сюди належать також випадки семантичного калькування традиційних лексем сучасних живих мов Карпатського регіону, передусім української та угорської. Пор. класичнолатинське *simulus* [3,с.277] «купа», а в Лучкая – «копиця» [4,с.170], класичнолатинське *lapis* [3,с.577] «камінь», а в Лучкая «брила солі» [4,с.226]. Кожна з таких лексем латинської мови має семантичну структуру, аналогічну відповідній лексемі української чи угорської мови. Не виключено, що авторство подібних семантичних зміщень у деяких випадках належить безпосередньо особі М.Лучкая (передусім у сфері побутової лексики), однак підтвердити це дуже важко.

З морфологічної точки зору філіація значень латиномовних лексем найбільшою мірою торкнулася іменників (приблизно 70 відсотків випадків), значно рідше – дієслів, прикметників та прислівників.

Література

1. Monteil P. *Eléments de phonétique et de morphologie du Latin* / Pierre Monteil. – Paris : Nathan, 1970. – 75 p.
2. Вахек Й. *Лингвистический словарь Пражской школы* / Йозеф Вахек. – Москва : Прогресс, 1964. – 350 с.
3. Дворецкий И.Х. *Латинско-русский словарь* / Иосиф Хананович Дворецкий. – Москва : Русский язык, 1976. – 1096 с.
4. Лучкай Михайло. *Історія карпатських русинів (том III). Переклад з лат. Ю.М.Сака // Наук.зб. Музею української культури у Свиднику / Михайло Лучкай. – 1986. – т.14, С. 93-259.*
5. Лучкай Михайло. *Історія карпатських русинів / Переклад з лат. А.М.Ігната та Ю.Сака // Михайло Лучкай. – 1990. – т.16., С. 29-256.*
6. Тронский И. М. *Историческая грамматика латинского языка* / Иосиф Моисеевич Тронский. –

Москва : Индрик, 2001. – 591 с.

Summary

After the 17 th century the New Romance languages and other vernacular languages start replacing Latin from the colloquial use. But Latin existed a while. The Late Latin continued to change, and it diverged more and more from the classical norms in grammar, pronunciation and vocabulary.